

**კნინობითობის მაწარმოებელი სუფიქსები სოფ. ვალის
გვარსახელებსა და მიტბგვარებში**

ცნობილია, რომ სოფ. ვალის გვარსახელები გამოირჩევა როგორც შტო-გვართა მრავალფეროვნებით, ასევე წარმოქმნილი გვარების სიუხვითაც. სადერივაციო ელემენტთა სიუხვე ვლინდება არა მარტო გვარსახელებში, არამედ საგვაროვნო სახელწოდებებშიც, რომლითაც ასე მდიდარია ვალე. გვარსახელებიდან ასეთებად, შეიძლება დასახელდეს: ათუნაშვილი, გოგილაშვილი, ტატალაშვილი, კაკაჩიშვილი. ხოლო მეტგვარებიდან, - ინგლიზათები, ნენიკოთები, კოჭოთები, ბოლოკათები, გრიქორათები, ზაქროთები, ლესხოთები, კოსტანათები (მანველიშვილების შტოდან). ჩიტაშვილებიდან - ჩიტათები, ბიჯილათები, ჩიტაპეტათები, ლალათები, კაცოთები, ლუჩიათები.

„ქართული ანთროპონიმის უძველეს ფონდში უნდა გამოიყოს სამი ჯგუფის სახელები: ძირეული, წარმოქმნილი და თხზული. მეორე და მესამე ჯგუფი თავის მხრით რთულია და ქვეჯგუფებადაც ცალკეედება. ძირეული სახელები წარმოქმნილ და თხზულ სახელთა არქტიპები უნდა იყოს“ (ლლონტი, 1967: 14).

ვარლამ თოფურია პირველმა მიაქცია ყურადღება ონომასტიკურ ლექსიკაში სადერივაციო ელემენტების სიუხვეს და შემდეგი მოსაზრება გამოთქვა: „ქართული მასალის, კერძოდ, საკუთარ სახელთა და მათგან წარმოქმნილ გვართა შესწავლა შესაძლებლობას იძლევა გაცილებით მეტი ნიშნები გამოვყოთ, ვიდრე ეს სამეცნიერო ლიტერატურაშია ნაჩვენები“. (თოფურია, 1979:59). ამავე ნაშრომში გამოჩენილმა მეცნიერმა მიუთითა მის მიერ შენიშნულ კნინობითობის დამატებით სუფიქსებზე (-ოკ, -ულ, -ან, -ინ, -იტ, -უც, -უჭ, -ინ, -უნ... და ამათი შეერთებით წარმომდგარი -ოკ-ინ-ა, (წვერ - ოკ-ინ-ა), -უკ-ელ-ა (მამ -უკ-ელ-ა), იშვიათი არაა ერთისა და იმავე სახელისაგან კნინობითის წარმოება სხვადასხვა ბოლოსართით მაგ: პაპა-საგან გვაქვს: პაპ-ალ-ა (პაპალაშვილი), პაპ-ან-ა (პაპანაშვილი), პაპ-ი-ა (პაპიაშვილი) პაპ-ო-ა/პაპ-უ-ა (პაპუაშვილი), პაპ-ინ-ა (პაპინაშვილი), პაპ-ულ-ა (პაპულაშვილი), პაპ-ი-ტა (პაპიტაშვილი).

ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში აღნუსხულია კნინობითის შემდეგი სუფიქსები: -ა, ი-ა, -აკ, -უკ, -უნ, -ალ, -ულ, -ილ და მათი შერწყმით მიღებული რთული ბოლოსართები: -უნ-ი-ა, იკ-ელ-ა და სხვა.

სოფ. ვალის გვარსახელებიდან წარმოქმნილი საკუთარი სახელი ლექსიკურად ერთ ერთეულს წარმოადგენს. საწარმოქმნო ელემენტებიდან ყველაზე პროდუქტულია: -ა, -უნ-ა, -იკ-ა, -იკ-ო, -იკ-ა, -ელ/-ელ-ა, -ურ/-ულ, -ილ-ა, -ია, -უა, -ეი, რომლებიც გვხვდებიან ანთროპონიმიაში, როგორც ტრადიციულ, ისე გვიანდელ ფონდშიც.

იღია მაისურაძის აზრით, „კნინობითის სუფიქსების გვერდით ვეცნობით ფორმატების მთელ ჯგუფს. ამ ფორმანტების დაჯგუფება ხერხდება მათში შემაჯავალი თანხმოვნების მიხედვით, რომელთაც ცალკეულ შემთხვევებში წინ რიგ-რიგობით უძღვით ხმოვნები. ისინი დასრულებულნი არიან ა კნინობითობის მაწარმოებელი ელემენტით. შეიძლება დავასახელოთ, ამგვარ სუფიქსთა სხვა წყებებიც ლ- თანხმოვანზე, ნ-ზე, კ-ზე, ტ-ზე, -ან-ა-ზე, -ინ-ა-ზე, -ონ-ა-ზე, -უნ-ა-ზე, -ენ-ა -ზე დამყარებული... (მაისურაძე, 1979: 75-76)

ვალის გვარსახელებიდან ცალკე გამოსაყოფია ათ-უნ-ა-შვილი, სადაც -უნ-ა კნინობითის მაწარმოებელი სუფიქსია დასახელებული გვარის გვერდით გვხვდება ამავე ძირისაგან მომდინარე ორი სხვადასხვა გვარი ათ-უა-შვილი, ათ-ენ-ა-შვილი. -უა -ენ-ა- მაწარმოებელი დერივიტებია. აქვეა აღსანიშნავი -ან-ა სუფიქსით ნაწარმოები, მეტგვარები: კოსტ-ან-ათი (მანველიშვილების ერთ-ერთი შტო) ფორმა. ათენ-ათი (ათუნაშვილი), ბერძ-ენ-ათი (კაკაჩიშვილის შტო).

საინტერესო ფორმად გვეჩვენება მარიკ-უნ-ა-თი (ხითარიშვილთა შტო), რომლის ამოსავალი არის მარიაში. მარიკუნა მარიამის კნინობითი ფორმაა. ინფორმატორთა თქმით, მარიკუნა სიმდაბლის მიხედვით შერქმული უნდა იყოს. -უნ-ა- საწარმოქმნო ელემენტია.

შეიძლება დავასახელოთ კ- თანხმოვანზე დამყარებით, სუფიქსთა წყებებიც, რომლებიც კნინობითობის მაწარმოებელია: -აკ-ა, -იკ-ა, -უკ-ა, -ოკ-ა. ჩამოთვლილი ელემენტები ფიქსირებულია შემდეგ მეტგვარებში: ბოლ-ოკ-ათები (მანველიშვილთა შტო). შტო-გვარის სახელწოდებისათვის ამოსავალია ბოლოკი (შდრ. პერსონაჟის სახელი ფილმიდან „ღიმილის ბიჭები“) -ოკ-ა- კნინობითობის მაწარმოებელი სუფიქსია. სა-

მეცნიერო ლიტერატურაში „გვხვდება ტ-ზე დამყარებულ სუფიქსთა წყებებიც: -ატ-ა (//ატ//ტ) -ეტ-ა (//ეტ), -იტ-ა, -ოტ-ა (//ოტ). შედარებით ნაკლებად გამოიყენება ბოლოსართები: -უც//ც (პაპ-უც-ი), გუგუციჟე (შდრ. გვენეტაჟე). -უჩ//ჩ-ა//ჩ//ჩ-ი: კაკაჩიშვილი, კაკაჩია (კაკ-ჩ-ი) (მაისურაჟე, 1979: 75-76) გვარსახელი კაკაჩიშვილი გავრცელებული გვარსახელია, რომელშიც ფიქსირებულია კინობითის მაწარმოებელი კაკა-ჩ-ი, რომელსაც კინობით გვარსახელად მიიჩნევენ პ. ცხადიაც „კაკა-ჩი-კაკას მოფერებითი ვარიანტია. მეორე მხრივ, კაკაჩია მეგრულში ცოცხალი სიტყვაა და აღნიშნავს „ბადრი მთვართ განათებულ დამეს“. ამგვარი თემატიკის სიტყვაც შეიძლება ქცეულიყო მეტსახელად (შდრ. კაკაჩიშვილი. ახალციხე)” (ცხადია, 2000: 90).

„ლ-თანხმოვანზე „ისევე როგორც დერძზე ასხმულია მაწარმოებელი სუფიქსები: -ალ-, -ელ-ა, -ილ-ა, -ოლ-ა, -ულ-ა, რომელნიც შემდეგ რეალიზებულნი არიან გვარსახელთა ფუძესათუ მეტგვარებში” (მაისურაჟე, 1979: 75).

ვალის გვარებსა თუ საგვაროვნო სახელწოდებებში ასეთი ნიშნები მრავლადაა დადასტურებული, სადაც კინობითობის სპეციალური დერივატებია ფიქსირებული. დავასახელებთ რამდენიმე მათგანს, მაგალითად: ბიჯ-ილ-ა-თები (ჩიტაშვილი), ბულბ-ულ-ა-თები (ხითარიშვილი), გოგ-ილ-ა-თები (გოგილაშვილი), მანგ-ალ-ა-თები (თელიაშვილი), პაპ-ულ-ა-თები (ხითარიშვილები), პაჭ-ალ-იკ-ა-თები (ჯანაშვილი), ტატ-ალ-ა-თები (გოზალიშვილი). ჩამოთვლილი მეტგვარებიდან ცალკე გამოსაყოფია მაწარმოებელი ელემენტები: -ილ-ა, -ულ-ა, ალ-ა, -იკ-ა. საწარმოქმნო დერივატებად ვალის შტო-გვარებში ფიქსირებულია ისეთი ბოლოსართები, როგორცაა მაგ: ინგლიზ-ა-თები. მანველიშვილების ერთ-ერთი საგვაროვნო სახელწოდება, რომელიც საფიქრებელია, რომ „ინგლისელს“ ნიშნავს, ზოგადად ევროპელს. შესაძლებელია, ამ მეტსახელის მატარებელი პირი სწორედ ამ ნიშნით იყო გამორჩეული (შდრ. მე-19 საუკუნეში გავრცელებული „რუსეთუმე“, მეტსახელი „რუსა“, საიდანაც მივიღეთ გვარი რუსიჟე) დასახელებულ შტო-გვარებში ინგლიზ-ა-თები, ცალკე გამოსაყოფია -ა სუფიქსი, რომელსაც სხვა რომელიმე საგანთან მსგავსების აღნიშვნაც შეუძლია. მსგავსება შეიძლება იყოს ფერის, მოყვანილობის ან რაიმე ნიშნის მიხედვით. აქ, სწორედ მსგავსებაზეა გამახვილებული ყურადღება.

წარმოქმნილი ანთროპონიმების გვერდით, ვალის გვარსახელებში გვხვდება მეტგვარები, რომელთა ფუძე ო-ხმოვანზეა დაბოლოებული და წოდებითი ბრუნვის ფორმითაა წარმოდგენილი მაგ. ბალშო-თებიდან -ბალშო (კაკაჩიშ. შტო), ბაბახო-თებიდან-ბაბახო (აღლემაშ.), გიქო-თებიდან-გიქო (გიქოშ.), კაცო-თებიდან-კაცო ჟენკო-თებიდან-ჟენკო (ხითარიშ.) საღალაო-თებიდან-საღალაო (თელიაშ.), ტინკო-თებიდან-ტინკო (გაბელაშ.), ტოტო-თებიდან-ტოტო (ნასყიდაშ.) ყუშო-თებიდან-ყუშო (ჩიტაძე), ხანო-თებიდან-ხანო (გოზალიშ.), უსულ-ო-თებიდან-უსულ-ო (ათუნაშ.) და ა.შ.

გვხვდება აგრეთვე -ა სუფიქსით ნაწარმოები ანთროპონიმები. ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ -ა ბოლოსართი რამდენიმე ფუნქციის მატარებელია: „-ა ეს მაწარმოებელი ძალიან გავრცელებულია მთის კილოებში (მაგ. ფშაურში, მოხეურში), სალიტ. ენაში კი იშვიათად გვხვდება კაც-ა (პატარა კაცი), ცხენ-ა (პატარა ცხენი), დედოფალ-ა (პატ. დედოფალი, „-ა სუფიქსი შეიძლება აწარმოებდეს: ა) კნინობით სახელებს, ბ) ქონების სახელებს, ბ) თვისების აღმნიშვნელ სახელებს, გ) მსგავსების აღმნიშვნელ სახელებს (შანიძე, 1978; ტუსკია, 1993: 119).

კნინობითობის აღნიშვნის ფუნქცია -ა სუფიქსისათვის ახალი ქართულის მონაცემების მიხედვით, ნაკლებად დამახასიათებელია. ასეთი ა-ს შემცველი რამდენიმე მაგალითი თუ დაიძებნება და ისიც მეტწილად დიალექტურია: აზნაურ-ა (კნინ-დამც. აზნაური, ბიჭ-ა, კარდალ-ა, კაც-ა...)

სამაგიეროდ, სოფელ ვალეში ხშირად გვხვდება კნინობითის -ა საკუთარ სახელებში, რომელნიც ფიქსირებულია მეტგვართა ფუძეში: გიქორ-ა - გიქორ-ა-თებიდან (მანველიშვილი), ეფრემ-ა - ეფრემ-ა-თებიდან (ჩაჩნიძე), თამარ-ა - თამარ-ათებიდან (ხითარიშვილი), ივან-ა-თებიდან - ივან-ა (გიორგაძე), იორდანე - იორდანათებიდან (ბებნაძე), მელქის-ა - მელქისათებიდან (გოზალიშვილი), ლალ-ა - ლალათებიდან (ჩიტაშვილი), ნასტა-ა - ნასტათებიდან (ხითარიშვილი). შტო-გვართა ამოსავალი ფუძეები სწორედაც, რომ ადამიანის აღმნიშვნელი პირსახელია, რომლებშიც ფიქსირებული -ა სუფიქსი მაკნინებელიც არის და საკუთარ სახელთა მოფერებით კნინობით ფორმასაც აწარმოებს. გიქორი - გიქორ-ა, ეფრემი - ეფრემ-ა, თამარი - თამარ-ა, მელქის - მელქის-ა. -ა სუფიქსს სხვადასხვა საგანთან მსგავსების აღნიშვნაც შეუძ-

ლია. მსგავსება შეიძლება იყოს ფერის, მოყვანილობის ან სხვა რაიმე ნიშნის მიხედვით, რომელიც აღნიშნულია შემდეგ სახეებში: რიჟათები (ხითარიშვილი), რიჟა არის რიჟათებისათვის ამოსავალი. -ა სუფიქსს სახელის ამა თუ იმ თვისების აღნიშვნაც შეუძლია, ამ სემანტიკის მატარებელი არიან: ბერძენ-ა (კაკაჩიშვილი) - ბერძენათებიდან. ბერძენ-ა, ინფორმატორთა გადმოცემით, შეერქვა პრინციპულ (ინადიანს, როგორც ამბობენ). „ბერძენით ინადი აქვსო და ამიტომ შეერქვათო“. მეტგვართა ფუძეში ადამიანის თვისებაზე გამახვილებული ყურადღება.

ცნობილია, რომ -ა სუფიქსი ოთხი ფუნქციით გვხვდება: იგი კნინობითობის, ქონების, მსგავსებისა და თვისების აღმნიშვნელია.

ვალის გვარსახელებში კომპოზიტური ანთროპონიმებიც გვხვდება, რომელნიც საინტერესო სურათს გვიჩვენებს, მასში ფიქსირებულია კნინობითის მაწარმოებელი დერივატები. „თხზული ანთროპონიმი ქრონოლოგიურად გვიანდელი ევოლუციის პროდუქტია. რთულ ანთროპონიმში მოჩანს სიტყვის შემოქმედი ადამიანი, რომელიც თავისი გემოვნების მიხედვით თხზავს საკუთარ სახელს, ამიტომ ანთროპონიმი დღესაც ატარებს შერქმეული სახელის ნიშანდობლივ თვისებებს“ (ღლონტი, 1967: 17).

კომპოზიტური წარმომავლობის სახელად შეიძლება დასახელდეს, შემდეგი შტო-გვარები: ბუგიგოლათები (ჩიტაშვილი), ბრმააკოთები (მანველიშვილი), კაკლივანიოები (ჩიტაშვილი), პეტნიკალათები (ჩიტაშვილი), ტანაყაზუხათები (ხითარიშვილი), ჩიტაპეტათები (ჩიტაშვილი).

ზემოჩამოთვლილ საგვაროვნო სახელწოდებებში, ჩანს, საკუთარ სახელს წინ უძღვის მსაზღვრელად საზოგადო სახელი (კაკლივანიოები, ბუგიგოლათები, ჩიტაპეტათები). კაკლივანიოები რთული სახელია, რომელიც რედუცირებული ფორმითაა წარმოდგენილი. ნაწილობრივ დაკარგულია გენეტივის თანხმონიანი ფორმანტი. ონომასტიკურ ლიტერატურაში „მეტ-სახელად განიხილავენ ორკომპონენტიან ანთროპონიმულ ფორმულასაც, რომელშიც ერთ-ერთი კომპონენტი სახელსადები პიროვნების საკუთარი სახელია, ხოლო მეორე გრამატიკულად წარმოადგენს მსაზღვრელ სიტყვას „ეპითეტს“, რომელიც შეიცავს ამ პიროვნების „დახასიათებას“ რაიმე ნიშნით და წარმოაჩენს დენოტატის მიმართ სახელმდების ნეიტრალურ

პოზიციასაც და ემოციურ-შეფასებით დამოკიდებულებასაც. კერძოდ, მოწმდება პატივისცემის (იშვიათად) ირონიას-მსუბუქ გაკენწვლას, დაცინვა-გაკიცხვასაც და სიძულვილსაც (ცხადია, 2005: 158-156).

ეპითეტიანი სახელია აგრეთვე ბრა მააკოთები. აკაკის კინობითი ფორმა უნდა იყოს ბრმა აკო. რთულ სახელად ითვლება აგრეთვე პეტნიკალათი, რომელიც დაკავშირებულია საკუთარ სახელებთან პეტრე და ნიკალა. ამ შემთხვევაში რთული ფუძის თავკიდურ პოზიციაში თანხმოდანია ჩავარდნილი, ხოლო პეტა, პეტო, პეტია - პეტრეს კინობითი ვარიაციები უნდა იყოს.

ამრიგად, ვალის გვარსახელთა თუ მეტსახელთა განხილვამ ნათელყო, რომ დასახელებულ რეგიონში საგვაროვნო სახელწოდებები და გვარები გამოირჩევა სადერივაციო ელემენტთა სიუხვით, რომელიც ისედაც მრავალფეროვან შტო-გვართა სისტემას მეტ ინტერესს სძენს.

შეიძლება ითქვას, რომ კინობითობის თითქმის ყველა მაწარმოებელი სუფიქსია დაფიქსირებული ვალის ანთროპონიმიაში. ყველაზე მეტად პროდუქტიულია შემდეგი მაწარმოებელი ბოლოსართები: -ა, -ულ-ა, -ელ//-ელ-ა, -ია, -იკ-ა, -უკ-ა, -იკო, -ურ//-ულ, -ენ-ა, -ონ-ა, -ინ-ა, -ატ-ა, -ეტ-ა, უჩ//-ჩ-ა//ჩ//-ჩ და ა.შ.

კინობითობის მაწარმოებელი სუფიქსები თავს იჩენს აგრეთვე თხზულ ანთროპონიმიაშიც.

ლიტერატურა:

თოფურია, 1979 - ვ. თოფურია, კინობითი ქართველურ ენებში. ქართველურ ენათა სიტყვათწარმოებიდან, V. შრომები, ტ. III, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1979.

მაისურაძე, 1979 - ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები: სტრუქტურა, სემანტიკა, ეტიმოლოგია. 1979.

ტუსკია, 1993 - მ. ტუსკია, სიტყვათწარმოებითი აფიქსების ფუნქციები და შესამეხობითობა ხალხურ ფუძეთა სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები. წიგნი მეათე, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1993.

ღლონტი, 1969 - ა. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, ანთროპონიმიათა ლექსიკონი. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1967.

შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, თხზულებანი, III. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბ., 1980.

ცხადაია, 2005 - პ. ცხადაია, ონომასტიკის შესავალი. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2005.

Lamzira Kobaidze

DIMINUTIVE SUFFIXES IN THE NAMES AND NICKNAMES OF THE VILLAGE VALE

Summary

There are a lot of derivation elements in the names and nicknames of the village Vale. Almost all diminutive suffixes are fixed in the anthroponomy of the village Vale. But the most productive are: **a; ul-a; el/el-a; ia; uk-a; iko; ur/ul; en-a; on-a, in-a; at-a; et-a**, and so on.